

ปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ
จากการถูกละเมิดหรือบิดเบือน

Legal Issues in Protection of Local Wisdom by Right Holders
Against Infringement or Misrepresentation

บุษกร วัฒนบุตร

Busakorn Watthanabut

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

School of Law, Bangkok University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: busaiey2516@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิของภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) เพื่อศึกษาสิทธิของผู้ทรงสิทธิในกรณีมีการละเมิดหรือบิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ และ 3) เพื่อสร้างแนวทางในการคุ้มครองการละเมิดหรือบิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและเปรียบเทียบ พบว่า กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ไม่สามารถใช้คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นองค์ความรู้ร่วมของชุมชนและสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ขัดแย้งกับหลักการเน้นความเป็นเจ้าของเดี่ยว และเงื่อนไขความเป็นสิ่งใหม่

แม้กฎหมายไทยในปัจจุบันจะรับรอง ชุมชน เป็นผู้ทรงสิทธิหลักตามรัฐธรรมนูญ และ พ.ร.บ. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่สิทธิดังกล่าวยังจำกัดอยู่เพียงมิติของการ อนุรักษ์และการดูแล เท่านั้น ซึ่งนำไปสู่ช่องว่างทางกฎหมายในการป้องกันและฟ้องร้องเมื่อเกิดการละเมิดเชิงพาณิชย์ (Biopiracy)

งานวิจัยจึงเสนอแนวทางการแก้ไขผ่านการสร้าง มาตรการคุ้มครองจำเพาะ (Sui Generis Protection) สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง ซึ่งต้องกำหนด นิยามผู้ทรงสิทธิร่วมของชุมชน ให้ชัดเจน และจัดตั้ง กลไกการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) ที่เป็นมาตรฐาน เพื่อมอบอำนาจทางกฎหมาย แก่ชุมชนในการควบคุมการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ และได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมเมื่อมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปต่อยอดได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ปัญหาทางกฎหมาย; ภูมิปัญญาท้องถิ่น; การคุ้มครองเฉพาะ; ผู้ทรงสิทธิ

Abstract

This research article aims to 1) examine the definition of rights holders of local wisdom; 2) study the rights of these holders in cases of infringement or distortion of their local wisdom; and 3) propose guidelines for protecting against such infringements or distortions. This study employs a documentary and comparative research methodology. The findings reveal that existing intellectual property laws are ineffective in protecting local wisdom, as the collective and continuously inherited nature of local wisdom conflicts with legal principles emphasizing individual ownership and novelty.

Although Thai law currently recognizes communities as primary rights holders under the Constitution and the Cultural Heritage Intellectual Property Act, such recognition remains limited to aspects of preservation and custodianship. Consequently, legal gaps persist in preventing and litigating commercial exploitation, such as biopiracy.

To address these challenges, the study proposes the establishment of a sui generis protection system tailored specifically for local wisdom. This framework should clearly define community co-right holders and introduce a standardized benefit-sharing mechanism, empowering communities with legal authority to regulate commercial use and to obtain a fair share of benefits derived from the sustainable utilization and development of their local wisdom.

Keywords: Legal Issues; Local Wisdom; Sui Generis Protection; Rights Holders

บทนำ

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมและเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต ค่านิยม และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการสั่งสมความรู้ของชุมชน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและการบอกเล่า โดยสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ความรู้ ความเชื่อ และทักษะของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาการดำรงชีวิตในท้องถิ่น องค์ความรู้เหล่านี้ถือเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่ทรงคุณค่าและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งเมื่อเผชิญกับโลกยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ดิจิทัล และนวัตกรรมอย่างรวดเร็ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีโอกาสถูกนำไปต่อยอดเชิงพาณิชย์และสร้างมูลค่าเพิ่ม แต่ในขณะเดียวกันก็เผชิญความเสี่ยงต่อการถูกละเมิดหรือบิดเบือน (UNESCO, 2003)

ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมไร้พรมแดน การพัฒนาองค์ความรู้ดั้งเดิมให้กลายเป็นนวัตกรรมใหม่ ส่งผลให้ชุมชนบางแห่งขาดความสามารถในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาของตนเองจากผู้ที่มีทุนและเทคโนโลยีมากกว่า ปัญหานี้ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญระดับนานาชาติที่องค์การสหประชาชาติ (United Nations) และองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ความสำคัญ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1945 และยูเนสโกในปีเดียวกัน เพื่อเป็นกลไกส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิทางวัฒนธรรม การศึกษาวิจัย และการรักษามรดกภูมิปัญญา (United Nations, 1945)

สำหรับประเทศไทย ได้เข้าร่วมเป็นภาคีขององค์การยูเนสโกเมื่อปี พ.ศ. 2492 และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ. 2549 ที่มุ่งเน้นการคุ้มครององค์ความรู้ ขนบธรรมเนียม และประเพณีท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้และการเคารพในคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชน อนุสัญญานี้ได้กระตุ้นให้รัฐบาลไทยพัฒนากฎหมายภายในเพื่อส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืน เช่น การตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 (กระทรวงวัฒนธรรม, 2558)

อย่างไรก็ดี แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการตรากฎหมายเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ยังคงพบปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิ เนื่องจากไม่มีกฎหมายเฉพาะที่บัญญัติรับรองสถานะผู้ทรงสิทธิไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้เกิดช่องว่างทางกฎหมายในการป้องกันการละเมิด หรือปิดเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่น งานวิจัยเรื่อง “ปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองการละเมิดหรือปิดเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ” จึงมุ่งศึกษาถึงเจตนารมณ์ของคำว่า “ผู้ทรงสิทธิ” ลักษณะสิทธิในการเป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงแนวทางการคุ้มครองทั้งในทางกฎหมายและไม่ใช่กฎหมาย เพื่อเสนอแนวทางในการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิให้เกิดความยุติธรรมและประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน (รัฐธรรมนุญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560)

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง พบว่างานวิจัยด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศไทยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมหรือการใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก ขณะที่การศึกษาสถานะทางกฎหมายของผู้ทรงสิทธิ และขอบเขตสิทธิของชุมชนในการป้องกันและเยียวยาการละเมิดหรือปิดเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นยังขาดการวิเคราะห์เชิงลึกอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของการไม่มีกฎหมายเฉพาะรองรับสิทธิของชุมชนอย่างชัดเจน ช่องว่างดังกล่าวจึงเป็นประเด็นสำคัญที่งานวิจัยนี้มุ่งเติมเต็ม เพื่อเสนอแนวทางการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิให้มีความชัดเจน เป็นธรรม และสอดคล้องกับบริบททางกฎหมายและสังคมของประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาสิทธิของผู้ทรงสิทธิในกรณีมีการละเมิดหรือปิดเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ
3. เพื่อสร้างแนวทางในการในการคุ้มครองการละเมิดหรือปิดเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ

สมมติฐานการวิจัย

ประเทศไทยควรกำหนดทั้งมาตรการทางกฎหมายและมาตรการที่ไม่มีผลบังคับทางกฎหมาย เพื่อคุ้มครองการละเมิดหรือบิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะทรัพย์สินทางปัญญาที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยต้องสร้างความชัดเจนเกี่ยวกับสถานะของผู้ทรงสิทธิ ความเป็นเจ้าของ และขอบเขตสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าควรเป็นของชุมชนหรือบุคคล รวมถึงกำหนดหลักเกณฑ์การโอนสิทธิให้สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “ปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองการละเมิดหรือบิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ” นี้ เป็นการวิจัยเอกสารที่ต้องอาศัยการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge) และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับคำจำกัดความผู้ทรงสิทธิและมาตรการคุ้มครอง โดยมีสาระสำคัญที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge) เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการของประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีลักษณะเป็น สิทธิชุมชน (Community Rights) เนื่องจากสมาชิกในชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการอนุรักษ์ดูแลและสืบทอดอย่างต่อเนื่องหลายชั่วคน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาและปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ (Dynamic) โดยแสดงออกในหลากหลายรูปแบบ ทั้งลายลักษณ์อักษร การบอกเล่า แบบแผนปฏิบัติ หรือความเชื่อ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการและแก้ปัญหาการดำรงชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ (พัฒนาสุขประเสริฐ, 2558)

นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามที่เน้นย้ำถึงความเป็นองค์รวมและประสบการณ์ โดย ประเวศ วะสี (2538) นิยามว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การสะสมประสบการณ์และความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหาของมนุษย์ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วน จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543) และเอี่ยม ทองดี (2542) ต่างเน้นย้ำว่าเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต และองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่สั่งสมและประยุกต์ใช้กับทรัพยากรในชุมชน

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO)

องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) ได้ให้นิยามภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าเป็นเนื้อหาหรือแก่นสาระสำคัญของความรู้ที่ได้จากกิจกรรมทางปัญญาในบริบทดั้งเดิม ซึ่งรวมถึงความชำนาญ ทักษะ นวัตกรรม และการเรียนรู้ที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญา ทรัพยากร

พันธกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน (WIPO IGC) ได้แบ่งคำนิยามออกเป็น 2 แนวทาง (สุดเขต บริบูรณ์, 2555) ได้แก่

1.2.1 Traditional Knowledge สิ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ทางวรรณกรรม ศิลปะ หรือการ แสดงออกทางวัฒนธรรม

1.2.2 Traditional Knowledge ความรู้ทางเทคนิคเฉพาะทางที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทาง ชีวภาพ การเกษตร และการแพทย์ดั้งเดิม

นอกจากนี้ ร่างข้อบัญญัติเกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของ WIPO IGC ยังเห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ ทักษะ นวัตกรรม และการปฏิบัติที่มีลักษณะเป็น พลวัต (Dynamic) มีการ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง (WIPO, 2013)

1.3 ลักษณะสำคัญและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.3.1 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะเฉพาะเจาะจงกับท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง มีการบูรณาการความสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน และให้ความเคารพต่อปราชญ์ ชาวบ้าน/ผู้อาวุโสในฐานะผู้สั่งสมองค์ความรู้

1.3.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น กรมทรัพย์สินทางปัญญาได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 3 หมวด (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2566)

1) องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional Knowledge) องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ และนวัตกรรมที่ถ่ายทอดและพัฒนาต่อยอดเพื่อใช้ในวิถีชีวิต

2) การแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Traditional Cultural Expressions) การ แสดงออกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน

3) ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resource) องค์ความรู้ในการนำสิ่งมีชีวิตมาประยุกต์ใช้ คิดค้นส่วนผสม หรือพัฒนาต่อยอด (เช่น การใช้สมุนไพร)

นอกจากนี้ กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้แบ่ง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ออกเป็น 7 สาขา เพื่อวัตถุประสงค์ในการสงวนรักษา (Safeguarding) ตามแนวทางของ UNESCO (อนุสัญญา ค.ศ. 2003) ซึ่ง ครอบคลุมตั้งแต่ภาษา วรรณกรรม ศิลปะการแสดง วิถีปฏิบัติทางสังคม ทักษะฝีมือช่าง องค์ความรู้เกี่ยวกับ ธรรมชาติ ไปจนถึงการละเล่นพื้นบ้าน

2. แนวคิดเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาในบริบท กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะการนำมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ไปใช้ในทาง ที่ไม่เหมาะสม ซึ่งทำให้เกิดคำถามสำคัญว่ามรดกเหล่านี้ควรเป็น สมบัติร่วม หรือควรมี ผู้เป็นเจ้าของ เพื่อควบคุมและดูแลผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น (เทียมสุรีย์ สิริศรีศักดิ์, 2555; ณ์รัชชัย ฌ ลำปาง, 2558) คณะกรรมการ IGC ของ WIPO จึงพยายามสร้างกลไกทางกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อคุ้มครองสิทธิในภูมิ ปัญญาท้องถิ่น และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (TCEs)

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ องค์ความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติที่ถูกสร้างสรรค์ สังสม พัฒนา และสืบทอดอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่เปรียบเสมือนจิตวิญญาณที่ยึดถือร่วมกันของคนในสังคม และแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552; กระทรวงวัฒนธรรม, 2560) มรดกทางวัฒนธรรมแบ่งได้ 2 ประเภทหลัก ตามแนวทางของ UNESCO คือ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) สิ่งที่เป็นรูปธรรมและมองเห็นได้ทางกายภาพ เช่น โบราณสถาน งานสถาปัตยกรรม ซึ่งได้รับการคุ้มครองภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลก พ.ศ. 1972 (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1972)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) สิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น มุขปาฐะ ศิลปะการแสดง พิธีกรรม ฝีมือช่าง ซึ่งมีการสร้างขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่องโดยชุมชน (กิตติพร ใจบุญ และกิ่งทอง มหาพรไพศาล, 2550)

ในประเทศไทย กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้จำแนกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมออกเป็น 7 สาขา เพื่อใช้ในการขึ้นทะเบียน และปัจจุบัน พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ได้บัญญัติคำว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” เพื่อใช้แทน “มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ซึ่งเน้นย้ำถึงความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติที่ชุมชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกในท้องถิ่น การสงวนรักษามรดกเหล่านี้จึงเป็นสมบัติส่วนรวมที่ไม่อาจทดแทนได้ และต้องอาศัยการจัดการที่เป็นระบบเพื่อความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม (ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์ และคณะ, 2551; สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย, 2542)

3. การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในสภาวะโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Cultural Intellectual Heritage) ของชุมชนท้องถิ่นมีความเสี่ยงที่จะถูกคุกคาม ละเมิด บิดเบือน หรือถูกฉกฉวยผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรมจากเทคโนโลยีที่เหนือกว่า จนนำไปสู่การสูญเสียด้านอัตลักษณ์และองค์ความรู้ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังนั้น การประกาศ ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการปกป้องคุ้มครองและเป็นหลักฐานยืนยันความเป็นเจ้าของของประเทศ ซึ่งจะช่วยป้องกันการละเมิด และทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2552)

การขึ้นทะเบียนยังเป็นกลไกสำคัญเพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าเป็นภาคี อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของ UNESCO ซึ่งจะช่วยเผยแพร่ชื่อเสียงของชาติในระดับนานาชาติ ทั้งยังส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน และเสริมสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2552)

วัตถุประสงค์หลักของการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2552) มีดังนี้

1. เพื่อบันทึกประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

2. เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตของประเทศ
3. เพื่อเสริมสร้างบทบาทสำคัญและความภาคภูมิใจของชุมชน กลุ่มคน หรือบุคคลที่เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
4. เพื่อส่งเสริมและพัฒนาสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ สืบสาน ฟื้นฟู และปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ
5. เพื่อรองรับการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของ UNESCO

4. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ก่อตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ โดยมีภารกิจหลักในการส่งเสริมความยุติธรรม อิสรภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการอนุรักษ์มรดกโลก (Yu, 2008) ในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมนั้น UNESCO ได้ริเริ่มกลไกสำคัญระดับโลกเพื่อจัดการกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยมีอนุสัญญาหลัก 2 ฉบับ คือ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 และอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม ค.ศ. 2005 (CDCE) (Girsberger, 2008)

วัตถุประสงค์ของอนุสัญญา ค.ศ. 2003 มุ่งเน้นการปกป้อง การให้ความเคารพต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มคน และปัจเจกบุคคลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสร้างความตระหนักและความร่วมมือระหว่างประเทศในการสงวนรักษา โดยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่ระบุถึงครอบคลุมถึง ประเพณีการใช้คำพูด ศิลปะการแสดง การปฏิบัติทางสังคม และหัตถกรรมตามประเพณี (Girsberger, 2008) แนวคิดพื้นฐานของอนุสัญญาเหล่านี้คือความปรารถนาให้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ มีชีวิตและมีการถ่ายทอด อย่างเป็นพลวัต มากกว่าการกำหนดมาตรการให้คงอยู่ในรูปแบบเดิม (Lloyd, 2009)

อนุสัญญาของ UNESCO ใช้ แนวคิดสิทธิชุมชน เป็นหลักในการคุ้มครอง โดยเน้นการให้สิทธิแก่ผู้มีส่วนได้เสีย (ชุมชน กลุ่ม หรือบุคคล) ในการเข้าถึง แสดงออก และมีบทบาทในการสงวนรักษา ซึ่งเป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วม (Urbinati, 2012) นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อสิทธิที่ได้รับค่าตอบแทน ศักดิ์ศรีของศิลปินท้องถิ่น และการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมไปยังทายาทรุ่นต่อไป (ทวีพฤทธิ ศิริศักดิ์บรรจง, 2556) อย่างไรก็ตาม กลไกการคุ้มครองของ UNESCO แตกต่างจาก องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) โดย UNESCO มุ่งเน้นการสงวนรักษาและการส่งเสริมความเข้าใจทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ในขณะที่ WIPO มุ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งการคุ้มครองจึงไม่ซ้ำซ้อนกัน แต่แยกตามแนวคิดสิทธิชุมชนและสิทธิทรัพย์สินของเอกชน (Lixinski, 2013; เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์, 2555)

จากการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และกลไกการคุ้มครองในระดับชาติและนานาชาติ สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะ

เป็นสิทธิชุมชน มีการถ่ายทอดและพัฒนาอย่างเป็นพลวัต และมีทั้งคุณค่าทางวัฒนธรรมและศักยภาพเชิงเศรษฐกิจ โดย UNESCO มุ่งเน้นการสงวนรักษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน ขณะที่ WIPO มุ่งคุ้มครองในมิติสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในบริบทของประเทศไทย กลไกที่มีอยู่ยังเน้นการอนุรักษ์และการขึ้นทะเบียนเป็นหลัก ขณะที่ การรับรองสถานะและขอบเขตสิทธิของผู้ทรงสิทธิในการควบคุม ป้องกัน และเยียวยาการละเมิดหรือปิดเป็นอนุภูมิภาคท้องถิ่นยังขาดความชัดเจน งานวิจัยนี้จึงกำหนดกรอบการศึกษาโดยบูรณาการแนวคิดสิทธิชุมชน แนวคิดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และแนวคิดทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อวิเคราะห์สถานะผู้ทรงสิทธิและแนวทางการคุ้มครองที่เหมาะสมกับบริบททางกฎหมายและสังคมของประเทศไทยอย่างยั่งยืน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. แบบแผนการวิจัย

แบบแผนการวิจัยที่ใช้คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยจะเป็นการศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยเน้นไปที่การตีความ ตีบทกฎหมาย ข้อบังคับ อนุสัญญา และเอกสารทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพย์สินทางปัญญา และในส่วนของ การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ จะเป็นการเปรียบเทียบมาตรการทางกฎหมายภายในประเทศ (มาตรการทางกฎหมายไทย) กับกติการะหว่างประเทศ และกฎหมายภายในของประเทศอื่น (กรณีศึกษา ประเทศนิวซีแลนด์ และประเทศญี่ปุ่น) เพื่อค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน และแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ที่สามารถนำมาปรับใช้กับบริบทของประเทศไทยได้

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักในการวิจัยคือ บัตรบันทึกข้อมูล (Data Recording Cards) หรือแบบฟอร์มการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีองค์ประกอบหลัก ดังนี้

2.1 ตารางวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายไทย ได้แก่ รัฐธรรมนูญ, พ.ร.บ. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์, พ.ร.บ. สิทธิบัตร, พ.ร.บ. เครื่องหมายการค้า สำหรับการรวบรวม และวิเคราะห์เนื้อหาสำคัญ จุดเด่น ข้อจำกัด และช่องว่างของการคุ้มครองในกฎหมายแต่ละฉบับที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 ตารางวิเคราะห์กติการะหว่างประเทศและกฎหมายเปรียบเทียบ: สำหรับการสรุปสาระสำคัญของ Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003, The Protection of Traditional Cultural Expressions: Draft Articles 2018, WIPO และกฎหมายของประเทศนิวซีแลนด์และญี่ปุ่น เนื่องจากทั้งสองประเทศมีพัฒนาการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แตกต่าง แต่มีความชัดเจน โดยนิวซีแลนด์ให้ความสำคัญกับสิทธิของชนพื้นเมืองและการยอมรับสิทธิชุมชนอย่างเป็นทางการ ขณะที่ ญี่ปุ่นมีกลไกการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เป็นระบบและเชื่อมโยงกับ

กฎหมายภายในประเทศ การศึกษากฎหมายทั้งสองประเทศจึงช่วยให้เห็นแนวทางเปรียบเทียบที่สามารถนำมาปรับใช้กับบริบทของประเทศไทยได้อย่างเหมาะสม

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการตามขั้นตอนเชิงระบบ ดังนี้

3.1 การกำหนดขอบเขตเอกสาร คัดเลือกแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.2 การค้นหาและรวบรวมข้อมูล รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการและเชื่อถือได้

3.3 เอกสารทางกฎหมาย อาทิ รัฐธรรมนูญ, พระราชบัญญัติ, อนุสัญญา และร่างเอกสารสำคัญ

3.4 เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น บทความวิชาการ รายงานการประชุม และเอกสารชี้แจงเจตนารมณ์ของกฎหมาย

3.5 การบันทึกและจัดหมวดหมู่ข้อมูล บันทึกข้อมูลที่ได้ลงในบัตรบันทึกข้อมูล/ตารางวิเคราะห์ตามที่ได้กำหนดไว้ในส่วนของเครื่องมือการวิจัย และจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นหลักที่ต้องการศึกษา (มาตรการไทย, กติการะหว่างประเทศ, กฎหมายเปรียบเทียบ)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดำเนินการผ่านกระบวนการหลัก 2 ส่วน ได้แก่

4.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการอ่าน ทำความเข้าใจ และตีความ ตัวบทกฎหมายและเอกสาร ที่รวบรวมมาอย่างละเอียด โดยเน้นการค้นหา ใจความสำคัญ เจตนารมณ์ และข้อจำกัดของกฎหมายแต่ละฉบับที่ส่งผลต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ

4.2 การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) นำผลการวิเคราะห์ เนื้อหามาเปรียบเทียบเพื่อหา ความเหมือน (Similarities) และความแตกต่าง (Differences) ระหว่างมาตรการทางกฎหมายไทยกับแนวทางสากล/ต่างประเทศ เพื่อ สังเคราะห์ (Synthesis) แนวทางการคุ้มครองที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับประเทศไทยในการแก้ไขปัญหาละเมิดหรือปิดป้องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองการละเมิดหรือปิดป้องภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ

1. เจตนารมณ์และสมมติฐานของการวิจัย

การวิจัยนี้มีเจตนารมณ์หลักเพื่อสร้างความชัดเจนใน คำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิ (Rights Holder) ในภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge) พร้อมทั้งกำหนดขอบเขตสิทธิของผู้ทรงสิทธิในกรณีที่มีการละเมิดหรือปิดป้อง และสร้างแนวทางมาตรการคุ้มครองที่เหมาะสมที่สุดสำหรับประเทศไทย ภายใต้สมมติฐานว่าประเทศไทยควรกำหนดทั้งมาตรการทางกฎหมายและมาตรการที่ไม่มีผลบังคับทางกฎหมาย

เพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ประเภทหนึ่งที่สามารถประเมินคุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ได้ โดยประเด็นที่ต้องสร้างความชัดเจน ได้แก่ การเป็นผู้ทรงสิทธิร่วมกันของบุคคลในชุมชน ขอบเขตของการเป็นเจ้าของ และความเป็นไปได้ในการโอนสิทธิ ซึ่งแตกต่างจากทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น

2. การวิเคราะห์คำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น (มาตรา 4.1)

จากการวิเคราะห์ระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ผู้วิจัยพบว่าการคุ้มครองการละเมิดหรือปิดป้องภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่ระบุถึงคำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิอย่างชัดเจน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องตีความความเป็นเจ้าของผ่านกลุ่มกฎหมายสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกฎหมายของประเทศไทย กลุ่มกติการะหว่างประเทศ และกลุ่มกฎหมายเปรียบเทียบ

2.1 กลุ่มกฎหมายของประเทศไทย

2.1.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ถือเป็นรากฐานสำคัญที่ให้การรับรอง ชุมชน ในฐานะเป็นผู้ทรงสิทธิขั้นพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น มาตรา 43 ได้ให้สิทธิแก่ บุคคลและชุมชน ในการอนุรักษ์ พิธีกรรม หรือส่งเสริม ภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม รวมถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รัฐธรรมนูญมีเจตนารมณ์ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของร่วมกันของ คนในชุมชน เนื่องจากเป็นผู้ตั้งถิ่นฐานและสืบทอดองค์ความรู้ร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง แม้รัฐธรรมนูญจะไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทรัพย์สินของชุมชน แต่ก็ให้สิทธิแก่ชุมชนในการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟู ซึ่งแสดงถึงการรับรองสิทธิในลักษณะของ สิทธิร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ โดยรัฐธรรมนูญยังทำหน้าที่เป็นบทบัญญัติกลางในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนและชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นการเฉพาะ

2.1.2 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559

กฎหมายนี้มีเจตนารมณ์ในการ ส่งเสริมและรักษา (Safeguarding) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) ตามแนวทางของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 (UNESCO 2003) โดยกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็น 5-7 สาขา ซึ่งต้องมีคุณค่าและผ่านการขึ้นทะเบียนต่อกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

กฎหมายนี้ให้คำจำกัดความผู้ทรงสิทธิที่กว้างกว่ารัฐธรรมนูญ โดยระบุว่าได้แก่บุคคล ผู้สืบทอด/ผู้ปฏิบัติ ชุมชนที่มีความผูกพัน หรือองค์กรที่มีบทบาทในการส่งเสริม ซึ่งมีสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการ ดูแล ป้องกัน รักษา สืบทอด เข้าถึง และได้รับประโยชน์จากการส่งเสริม โดยเน้นย้ำถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลรักษาในท้องถิ่น เพื่อให้มรดกวัฒนธรรมคงอยู่และสืบทอดต่อไปได้

2.1.3 กลุ่มกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา (ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า)

เนื่องจากประเทศไทยไม่มีกฎหมายเฉพาะในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิจัยจึงได้นำกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญามาเปรียบเทียบเพื่อหาความเหมาะสม

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ผู้ทรงสิทธิคือ ผู้สร้างสรรค์ (บุคคล/นิติบุคคล) ซึ่งมีสิทธิเด็ดขาดแต่ผู้เดียวในงานที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยมีเงื่อนไขการคุ้มครองที่ไม่ครอบคลุมถึงความคิด หลักการ หรือขั้นตอน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งยังขัดแย้งกับลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้สั่งสมร่วมกันที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ไม่สามารถระบุตัวผู้สร้างสรรค์คนแรกได้

พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ผู้ทรงสิทธิคือ ผู้ประดิษฐ์/ผู้ออกแบบ (บุคคล/นายจ้าง) ซึ่งได้รับสิทธิแต่ผู้เดียวในการผลิตหรือใช้สิทธิบัตรเป็นระยะเวลาจำกัด โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือต้องเป็น สิ่งใหม่ (Novelty) มีขั้นการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น และสามารถประยุกต์ใช้ในทางอุตสาหกรรมได้ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ขัดแย้งกับลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม ไม่เป็นความรู้ใหม่ตามนิยามกฎหมายสิทธิบัตร และความเป็นเจ้าของก็ไม่สามารถโอนได้เหมือนสิทธิบัตร

พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534: ผู้ทรงสิทธิคือ เจ้าของเครื่องหมายการค้า ที่ได้จดทะเบียนแล้ว ซึ่งมุ่งเน้นการบ่งบอกแหล่งที่มาและความแตกต่างของสินค้า/บริการ กฎหมายนี้ให้การคุ้มครองในลักษณะของการแข่งขันทางการค้าที่เป็นธรรม ไม่ได้คุ้มครอง องค์ความรู้ หรือเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง

2.2 กลุ่มกติการะหว่างประเทศ

2.2.1 อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003

อนุสัญญานี้มีเจตนารมณ์เพื่อสร้างความตระหนักและการสงวนรักษา (Safeguarding) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้คงอยู่รอด โดยรับรองว่า ชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม กลุ่มชน และในบางกรณี บัณฑิตบุคคล มีบทบาทสำคัญในการผลิต สงวนรักษา อนุรักษ์ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกดังกล่าว เนื้อหาเน้นที่ความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม การถ่ายทอดผ่าน การศึกษา และการฟื้นฟู มากกว่าการให้สิทธิในเชิงทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการแสวงหาผลกำไร

3. ข้อสรุปการวิเคราะห์

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ระบบกฎหมายไทยมีแนวโน้มที่จะรับรอง ชุมชน เป็นผู้ทรงสิทธิหลักในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในระดับพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญ และกฎหมายมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แต่เป็นการรับรองสิทธิในมิติของ การอนุรักษ์ การดูแล และการมีส่วนร่วม ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาตามกฎหมายลิขสิทธิ์และสิทธิบัตรที่เน้นความเป็นเจ้าของเดี่ยว สิทธิเด็ดขาด การสร้างสรรค์ใหม่ และการแสวงหาผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ

ความไม่ชัดเจนของคำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิในฐานะเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถป้องกันการละเมิดหรือบิดเบือนได้โดยตรง ยังคงเป็น ปัญหาทางกฎหมายหลัก ที่ขัดขวางการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากกฎหมายที่มีอยู่มุ่งเน้นที่การสงวนรักษามากกว่าการให้สิทธิในเชิงทรัพย์สินที่สามารถใช้ฟ้องร้องหรือบังคับใช้สิทธิในเชิงพาณิชย์ได้ ซึ่งเป็นโจทย์ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขผ่านมาตรการทางกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis) เพื่อสร้างความชัดเจนในความเป็นผู้ทรงสิทธิร่วมของชุมชน และกำหนดกลไกการโอนสิทธิหรือการแบ่งปันผลประโยชน์ให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์คำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge) และมาตรการคุ้มครองที่มีอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย สอดคล้องกับแนวคิดและความพยายามในการแก้ไขปัญหาทางกฎหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับประเทศและระดับสากล โดยมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. ความจำเป็นของกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis) และข้อจำกัดของทรัพย์สินทางปัญญาเดิม

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ของไทย (ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร) ไม่สอดคล้อง กับลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากกฎหมายดังกล่าวเน้นความเป็นเจ้าของเดี่ยว สิทธิเด็ดขาด และเงื่อนไขความเป็นสิ่งใหม่ ซึ่งขัดแย้งกับลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง (ผลการวิเคราะห์ มาตรการ 2.1.3 และ 3)

งานวิจัยอื่น ๆ สอดคล้อง กับข้อสรุปนี้ โดยระบุว่าปรัชญาของทรัพย์สินทางปัญญาแบบดั้งเดิมตั้งอยู่บนพื้นฐานปัจเจกชนนิยม ทำให้ไม่สามารถกำหนดหรือระบุตัวผู้สร้างสรรค์คนแรกของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ในทางปฏิบัติ (วิวิธ วงศ์ทิพย์, 2563) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประเทศไทยต้องมีมาตรการ คุ้มครองจำเพาะ (Sui Generis Protection) ที่สามารถกำหนดคำจำกัดความของผู้ทรงสิทธิร่วมกันได้อย่างชัดเจนเพื่อป้องกันการละเมิดเชิงพาณิชย์ (พรเทพ สิทธิพรหม, 2562)

2. การรับรองสิทธิของ “ชุมชน” ในมิติของการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์

การวิเคราะห์กฎหมายไทยพบว่า รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และ พ.ร.บ. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ให้การรับรอง ชุมชน ในฐานะผู้ทรงสิทธิหลัก แต่สิทธิดังกล่าวยังจำกัดอยู่ในมิติของการ อนุรักษ์ การดูแล และการมีส่วนร่วม มากกว่าการให้สิทธิในเชิงพาณิชย์เพื่อการฟ้องร้องหรือแสวงหาผลประโยชน์ (ผลการวิเคราะห์ มาตรการ 2.1.1 และ 3)

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของการคุ้มครองเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเริ่มปรากฏให้เห็นในกฎหมายเฉพาะบางฉบับ เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้มีการ จัดทะเบียนสิทธิ ในตำรับยาแผนไทยส่วนบุคคล เพื่อรับการคุ้มครองตามกฎหมาย (กระทรวงสาธารณสุข, 2568) ซึ่งมาตรการนี้ สอดคล้อง กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ต้องการสร้างแนวทางคุ้มครองที่สามารถป้องกันการละเมิดในเชิงทรัพย์สินได้โดยตรง

นอกจากนี้ งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเชิงเศรษฐศาสตร์ สอดคล้อง กับสมมติฐานการวิจัยที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถประเมินคุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ได้ โดยพบว่า การกำหนดความเป็นเจ้าของหรือ ผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชัดเจน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือและส่งเสริมการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ เช่น การท่องเที่ยวชุมชน (บุษกร วัฒนบุตร และยุภาติ แหยมสุขสวัสดิ์, 2568) ซึ่งการขับเคลื่อนนี้ตอกย้ำว่า การรับรองสิทธิเพื่อการอนุรักษ์ตามกฎหมายไทยเป็นรากฐานที่ดี แต่ต้องมีการกำหนดมาตรการที่ชัดเจนสำหรับการคุ้มครองสิทธิในเชิงทรัพย์สินที่สามารถใช้ในการต่อรองผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้

3. แนวทางคุ้มครองในอนาคต กลไกการแบ่งปันผลประโยชน์

ประเด็นของการสร้าง กลไกการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) เป็นแนวทางที่จำเป็นเพื่อสร้างความชัดเจนในความเป็นผู้ทรงสิทธิร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับความเคลื่อนไหวขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) ที่มุ่งเน้นการป้องกันการลักลอบใช้ (Biopiracy) และการรักษาสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของผู้ให้และผู้ใช้ประโยชน์ (ผู้จัดการออนไลน์, 2566) ดังนั้น การสร้างกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis) ที่กำหนดค่าจำกัดความผู้ทรงสิทธิร่วมอย่างชัดเจน และมีกลไกการโอนสิทธิหรือการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นโจทย์สำคัญที่การวิจัยนี้ต้องการแก้ไข

สรุป

การวิจัยเรื่องปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองการละเมิดหรือบิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge) จากการละเมิดหรือบิดเบือน โดยมีข้อสรุปหลักที่เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ปัญหาค่าจำกัดความและการรับรองสิทธิของผู้ทรงสิทธิ

การวิจัยชี้ให้เห็นว่ากฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ไม่สามารถใช้คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นองค์ความรู้ร่วมของชุมชน ที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งขัดแย้งกับหลักการเน้นความเป็นเจ้าของเดี่ยวและเงื่อนไขความเป็นสิ่งใหม่ของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา แม้กฎหมายไทยในปัจจุบันจะรับรอง สิทธิของชุมชน ในฐานะผู้ทรงสิทธิหลัก แต่สิทธิดังกล่าวยังจำกัดอยู่ในมิติของการ อนุรักษ์และการดูแล เท่านั้น และขาดความชัดเจนในการกำหนด สิทธิเชิงพาณิชย์ ที่จะใช้ในการฟ้องร้องหรือต่อรองผลประโยชน์เมื่อเกิดการละเมิด

2. แนวทางการคุ้มครองการละเมิดหรือบิดเบือน

แนวทางที่จำเป็นเพื่อแก้ไขช่องว่างทางกฎหมายนี้คือการสร้าง มาตรการคุ้มครองจำเพาะ (Sui Generis Protection) สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะมาตรการดังกล่าวต้องกำหนด นิยามผู้ทรงสิทธิร่วมของชุมชน ให้ชัดเจน เพื่อให้ชุมชนสามารถมีอำนาจทางกฎหมายในการควบคุมและป้องกันการละเมิดได้โดยตรง และต้องมีการจัดตั้ง กลไกการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) ที่เป็นมาตรฐาน เพื่อให้ผู้ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ต้องขอความยินยอมและแบ่งปันค่าตอบแทนอย่างเป็นธรรมต่อผู้ทรงสิทธิ (ชุมชน) ซึ่งจะเป็นกุญแจสำคัญในการคุ้มครองสิทธิในเชิงทรัพย์สินและป้องกันการบิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงสิทธิเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมมิติเชิงพาณิชย์อย่างเป็นธรรม ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. เร่งรัดการจัดทำและประกาศใช้กฎหมายเฉพาะ (Sui Generis Protection) สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง เพื่อกำหนดนิยามผู้ทรงสิทธิร่วมของชุมชนให้ชัดเจน และขยายขอบเขตสิทธิให้ครอบคลุมการควบคุมการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์และการฟ้องร้องเมื่อเกิดการละเมิด
2. กำหนดกลไกการจดทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่กระทบต่อความเป็นองค์ความรู้ร่วมของชุมชน โดยอาจเป็นระบบการขึ้นทะเบียนเพื่อเปิดเผย (Defensive Protection) ควบคู่ไปกับการจดทะเบียนเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ (Positive Protection) สำหรับภูมิปัญญาบางประเภทที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง (เช่นเดียวกับ พ.ร.บ. การแพทย์แผนไทย)
3. สร้างหลักเกณฑ์มาตรฐานในการจัดทำข้อตกลงและกลไกการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) ระหว่างชุมชนผู้ทรงสิทธิกับผู้ประโยชน์/นักลงทุน โดยให้หน่วยงานของรัฐเป็นผู้กำกับดูแลและให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม
4. ส่งเสริมการสร้างขีดความสามารถทางกฎหมายของชุมชน (Legal Empowerment) เพื่อให้ชุมชนผู้ทรงสิทธิมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิของตนเอง สามารถตรวจสอบ ติดตาม และดำเนินการทางกฎหมายเมื่อพบการละเมิดหรือปิดเบือนภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบกฎหมาย (Comparative Legal Study) เกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในต่างประเทศที่มีระบบกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis Protection) เพื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติที่เหมาะสม และนำมาปรับใช้กับบริบททางกฎหมายและสังคมของประเทศไทยอย่างมีประสิทธิภาพ
2. ควรศึกษารูปแบบและผลกระทบของระบบการจดทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในลักษณะการคุ้มครองเชิงป้องกัน (Defensive Protection) และการคุ้มครองเชิงแสวงหาประโยชน์ (Positive Protection) ในระดับชุมชน โดยมุ่งเน้นการประเมินความเหมาะสมต่อการรักษาองค์ความรู้ร่วมของชุมชน ควบคู่กับการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างเป็นธรรม
3. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อศึกษาหลักการแบ่งปันผลประโยชน์และการเสริมสร้างศักยภาพทางกฎหมายของชุมชนผู้ทรงสิทธิ โดยให้ชุมชนหน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการออกแบบแนวทางคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำไปใช้ได้จริงและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กนกพร ฉิมพลี. (2555). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักรสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- กรมทรัพย์สินทางปัญญา. (2566). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.ipthailand.go.th/>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2552). *คู่มือการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ*. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2555). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2558). *ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559*. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2568, 19 มีนาคม). *ขอความร่วมมือประชาสัมพันธ์ประกาศโฆษณาคำขอจดทะเบียนสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย* (เอกสารเลขที่ มท 0821.4/ว 1-83). กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.
- กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2563). *สิทธิชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- กิตติพร ใจบุญ, & กิ่งทอง มหาพรไพศาล. (2550). การประชุมเชิงปฏิบัติการระดับอนุภูมิภาคเอเชีย เรื่อง มรดกร่วมทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้. *วารสารวัฒนธรรมไทย*, 47(1), 8-9.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน*. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซต.
- ณัฐชัย ณ ลำปาง. (2558). *การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ. 2546: ศึกษากรณีของประเทศไทยในการเข้าเป็นภาคี* (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีพฤทธิ ศิริศักดิ์บรรจง. (2556). *มาตรการคุ้มครองการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบประเพณี: ศึกษากรณีผ้าไหมสุรินทร์* (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เทียมสุรีย์ สิริศรีศักดิ์. (2555). อนุสัญญาเพื่อการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ. *วารสารเมืองโบราณ*, 38(2), 1-15.
- บุษกร วัฒนบุตร และ ยุภาดี แหยมสุขสวัสดิ์. (2568). แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 9(2), 377-392.
- ประชิด สกุนะพัฒน์ และคณะ. (2551). *มรดกทางวัฒนธรรม: ภาคกลางและภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- ประเวศ วะสี. (2538). *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรเทพ สิทธิพรหม. (2562). การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเทศไทยและประเทศอินเดีย. *วารสารสุทธิปริทัศน์*, 33(106), 253-270.
- พัฒนา สุขประเสริฐ. (2558). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการส่งเสริมการเกษตร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534. (2534, 15 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 108, หน้า 1.

- พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537. (2537, 21 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 111, หน้า 1.
- พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522. (2522, 11 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, 96, หน้า 1.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559. (2559, 23 มีนาคม).
ราชกิจจานุเบกษา, 133, หน้า 1.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, 134,
หน้า 1.
- ราศี บุรุษรัตนพันธุ์. (2544). มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไรและมีความเกี่ยวข้องกับภารกิจงาน
ของกรมศิลปากรอย่างไรบ้าง. *นิตยสารศิลปากร*, 114–117.
- วิวิธ วงศ์ทิพย์. (2563). *กรอบความตกลงอาเซียนว่าด้วยการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น* (วิทยานิพนธ์ดุสิต
บัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย. (2542). *แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางการ
ส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: ที. พี. พรินท์.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2552). *มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: องค์การ
สงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุดเขต บริบูรณ์. (2555). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. ใน *ตำรากฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา*. กรุงเทพฯ: เนติ
บัณฑิตยสภา.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2553). *สิทธิมนุษยชนในมิติวัฒนธรรม: แต่ศักดิ์ศรีเสมอกันทุกชั้นชน*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยม ทองดี, และคณะ. (2542). *พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน*. นครปฐม:
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Cang, V. G. (2007). *Defining intangible cultural heritage and its stakeholders: The case of Japan*. Oxford:
Oxford University Press.
- Girsberger, M. A. (2008). *Intellectual property and traditional cultural expressions in a digital
environment*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lixinski, L. (2013). *Intangible cultural heritage in international law*. Oxford: Oxford University Press.
- Lloyd, G. (2009). *The safeguarding of intangible cultural heritage: Law and policy* (Unpublished doctoral
dissertation). University of Sydney.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.
- United Nations. (1945). *Charter of the United Nations*. San Francisco: United Nations.
- Urbinati, S. (2012). The role for communities, groups and individuals under the convention for the
safeguarding of the intangible cultural heritage. In S. Wiessner (Ed.), *Cultural heritage, cultural
rights, cultural diversity: New developments in international law*. Leiden: Martinus Nijhoff.

- World Intellectual Property Organization (WIPO). (2013). *Intellectual property, traditional knowledge and traditional cultural expressions/folklore*. Geneva: World Intellectual Property Organization (WIPO).
- World Intellectual Property Organization (WIPO). (2018). *The protection of traditional cultural expressions: Draft articles 2018*. Geneva: World Intellectual Property Organization (WIPO).
- Yang, C. C. (2010). A comparative study of the models employed to protect indigenous traditional cultural expressions. *Asian-Pacific Law & Policy Journal*, 11(2), 51-53.
- Yu, P. K. (2008). *Cultural relics, intellectual property and intangible heritage*. College Station: Texas A&M University Press.

